

is, amikor szóvá teszi, hogy Moszkvában bürokratikus akadályozzák egyes elvtársak oda utazását, vagy amikor a csiszták sztálini gyakorlatát bírálja: „A vezetés nem állhat abból, hogy megengedi a hibák halmozását – ha vannak ilyen esetek – és utána egyszerre mindet előszedi és lerántja az embereket”. Očak könyvének fő erénye az, hogy az ellentétpár mindkét oldalát elének tárja, bár magyarázatokkal nem is kísérletezik.

És a negyedik, összegező következtetés: a párt történelmét ezután kell megírni, amely az említett párttörténetben alkalmazott kiindulópontot – az a lényeg, ami az országban,

nem az, ami a pártvezetőségekben történt – a frakcióharc fent vázolt értelmezésével párosítja és teljes, a sztálini sematizmus minden maradványától mentes képet ad párttörténelmünk eseményeiről és személyiségeiről.

Mindezt összegezve elmondhatjuk, hogy Očak hasznos munkát végzett. Sok anyagot összegyűjtött. És kedvet, kiindulópontot adhat azoknak, akik – bizonyos dolgok tisztázása után – kevesebb objektív és szubjektív korláttal látnak hozzá a párttörténet fehér foltjainak felszámolásához.

BÁLINT István

A TEORIJA IN PRAKSA 88/11–12. SZÁMA

Teorija in praksa (Revija na družbena vprašanja) broj 11–12 1988, let XXV, Ljubljana

A Ljubljanában megjelenő Teorija in praksa társadalomtudományi folyóirat decemberi számának bevezetőjében Ciril Baškovič a kutatás és a társadalom átalakulásának jelentőségét hangsúlyozva megállapítja, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetre a fejletlenség, az állapotok túlhaladására nem ösztönző különbségek, a veszélyeztetett életszínvonal és a lakosság mind jelentősebb részének kilátástalansága jellemző. A cél a szociális jogegyenlőség fejlett társadalmának elérése lenne. Ahhoz, hogy ezt a jelenlegi helyzetben elérhessük, meg kell szüntetni a helyzetükért a felelősséget magukra vállaló legfontosabb társadalmi tényezők autonomizálódásának akadályait, a rendszer túlszabályozását, demokratizálni kell a politikai légkört és stratégiai jellegű beavatkozásokat kell eszközölni a társadalmi újratermelés kulcsfontosságú területein.

A szerző szerint a gazdaság átalakítása a legfontosabb kérdés, amelyre minden társadalmi szféra harmonikus átalakulásával kerülhet sor, miáltal ezek az átalakulások öngazgatású vállalkozói szellem kialakulásához vezethetnének. A vállalkozói szellem kibontakozása a kutatás és fejlődés erősítését, stratégiai jellegű igazgatást, tervezést, irányítást és ügyvitelt jelent.

A vállalkozások előtérbe helyezése ösztönzőleg hat a fejlődésre, s ezért rátermett egyé-

neket kell a tudományos kutatással és technológiai fejlődéssel foglalkozó intézmények élére állítani. Az átmeneti időszakban a tudományt és a technológiát arra kell ösztönözni, hogy sor kerüljön a tudásnak a gazdasági és egyéb szervezetekre, a gazdaságirányítási intézményekbe való átvitelére, hogy azok könnyebben vegyék a piac felé való nyitásnak és az érdekek demokratikus pluralizmusának az akadályát.

Társadalmi szempontból a tudományos kutatómunka legfontosabb értékmérője, hogy miként járul hozzá más társadalmi szférák átalakulásához és eredményeihez, miként hat ki a szakemberképzésre és a fejlesztési programok véghezvitelére. Végső eredmények azonban a tudományos kutatómunka és a fejlesztés fokozásával érhetőek el, három, a tevékenység rendeltetésénél és természeténél fogva különálló egységben:

1. A tudományos kutatómunka programja, amelyet a fontos tudományos problematikára való tekintettel hozzáértő kutatók alakítanak ki és vizsgálnak véghez.

2. A nemzeti kutatási tervek, amelyeket a szakma és a széleskörű társadalmi érdek határoz meg.

3. Gazdasági vagy gazdaságon kívüli intézmények közös fejlesztési tervei, amelyek követelményeik alapján szükségszerűen rá-

termett kutatócsoportokat, intézeteket és egyetemeket mozgósítanak.

Végezetül még el kell mondanunk, a szerző szerint a tudományos kutatómunka a technológia és a termelés korszerűsítésének, de különösen a társadalmi viszonyok és újratermelés demokratizálásának és stratégiai jellegű nivellálásának a kulcsa.

Janez Jerovšek cikkében a vállalkozás és újítás rendszerbeli meghatározóival foglalkozik. A korszerű vállalkozás nem más munkájának az ügyes eltulajdonításán, parazitizmuson alapul, hanem újításokon; nem jelenti mások lehetetlenné tételét, hanem inkább a túlhaladását, az adott környezet innovációs lehetőségeinek a kihasználását. Az így körülhatárolt vállalkozás többé már nem antiszociális, bár még mindig aszociális lehet. A szerző szerint a modern vállalkozást meg kell szabadítani a túlszabályozottság nyűgétől.

Az utóbbi három év folyamán sok szó esett a kisipar jelentőségéről; ennek eredményeként erőteljes lendületet vett fejlődése és az a politika, amely lehetővé tette, hogy a magán-szektor kifejlődjön a háttérgazdaságból. Állítását a következőkkel támasztja alá:

1. az utóbbi években a társadalmi szektorban nem jött létre túl sok kisvállalat;

2. a társadalom, a bankok és a vállalatok nem rendelkeznek megfelelő pénzeszközökkel, amelyekkel kisvállalatok százainak létrejöttét segíthetnék elő;

3. nincsenek szubvenciók, nincs kockázati tőke, az állam pedig nem mond le az új vállalkozások létrejöttét akadályozó adókról;

4. a túlszabályozott gazdasági rendszer iránti bizalmatlanság olyan nagyfokú, hogy a társadalomban uralkodó pszichikai és erkölcsi légkör nem kedvez a kisvállalatok létrejötének;

5. egy ilyen társadalomnak az értékrendszere sem segíti elő a kisvállalatok létrejöttét.

Ilyen körülmények között egyre elterjedtebb az a nézet, hogy a válságból való kiutat mikroszinten, azaz a vállalatok, a kisipar és a háttérgazdaság szintjén kell keresni. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy helyi szinten kell ösztönözni a vállalkozás minden formáját, csakhogy meghatározott értékeket hozzanak létre.

A vállalkozás azoknak a körülményeknek a

rendszeres kihasználása, amelyek az átalakulásban rejlenek. A szerző szerint az eredményes vállalkozás feltétele a lehetőségek szisztematikus elemzése és kihasználása. Új munkahelyet könnyebb vállalkozás alapján megnyitni mint új technológiák gyors bevezetésével. A szerző példaként az Egyesült Államokat említi, ahol éppen a vállalkozói szellemnek köszönhetően nyithattak 24 millió új munkahelyet az 1974/84-es időszakban, miközben az új technológiának köszönhetően csupán négymillió munkahelyet létesítettek.

A mai világban a technológiai és egyéb változások felgyorsultak, a konkurrencia egyre növekszik, a vállalatok pedig csak akkor képesek a túlélésre, ha gyorsan alkalmazkodnak a változásokhoz. A szerző szerint a mi vállalatunk statikus makropolitikus szerkezeti körülmények között fejtik ki tevékenységüket, ezért képtelenek gyors alkalmazkodásra. Ebből az következik, hogy amíg nem változik meg ez a statikus makropolitikus struktúra, amely egészen más gazdasági, technológiai és osztály jellegű körülmények között nyert megfogalmazást, addig nem kerül sor a vállalkozói szellem valódi értelemben vett kibontakozására.

A szerző szerint minden makrostruktúránk statikus, és az óriási, felesleges energiát felemésztő változások ellenére gazdaságunk évről évre egyre betegesebbé válik. Ha például a szlovéniai foglalkoztatást vizsgáljuk, kitűnik, hogy jövőjét nem az iparban, de különösen nem az elavult technológiában kell keresnünk. Ha ilyen körülmények között tartjuk magunkat a magán-szektor foglalkoztatási korlátozásaihoz, akkor meg kell békélnünk a munkanélküliséggel. Bennünket nem zavar, hogy a munkanélküliek nyugatra emigrálnak és olyan magánvállalkozóknál keresnek munkát, akik tíznél több dolgozót foglalkoztatnak.

A korszerű gazdasági fejlődés lényege az újító készség. Csak innovációk útján bontakozhat ki dinamikus és hatékony gazdasági élet, amely képes szembenézni a konkurrenciával és megfelelni a nemzetközi piac követelményeinek. Mivel az innováció a dinamikus fejlődés hajtóereje, egész sor új, nem hierarchián alapuló szervezeti struktúrát, ellenőrzési, motivációs és irányítási rendszert hoz

magával, amelyeknek nincs sok közül a hagyományos szervezési elvekhez.

A vállalkozás lényege a nagyfokú cselekvési, kezdeményezési és alkotói szabadság. Ezt csak nyitott, nem pedig zárt rendszerekben lehet megvalósítani. Éppen ezért nem lehet a vállalkozást szűk, helyi jellegű vagy állami határok közé szorítani. Különösen nem lehetséges ez a mai világban, amikor a tőke nem ismer államhatárokat. A vállalkozás ösztönzésének és a nyitásnak sajátos példája Spanyolország, amelyre Európában a legnagyobb mérvű növekedés jellemző. Spanyolország példáján mutat rá, hogy a nemzetközi piaci viszonyokba való bekapcsolódás első feltétele a gazdasági nyitás, ami gyakorlatilag a vállalkozói szellem kibontakozásának lehetővé tételét jelenti. Jugoszlávia éppen zártságánál fogva, a vállalkozói szellem akadályozása miatt került válságba. A válságból nem kerülhetünk ki, ha nem vezetjük be a piacgazdaságot, nem engedélyezzük a magán-szektor megerősödését, amely a társadalmi összterméknek legalább egyharmadát valószínűsít meg, ha nem tesszük lehetővé és nem engedélyezzük a termékek, szolgáltatások, eszmék és választási lehetőségek versengését, és ha a társadalmi tulajdont nem tesszük olyan tulajdonná, amelynek lesz szociális felelőse, aki ezzel konkrét felelősséget vállal érte.

Tanulmánya végén Jerovšek felteszi a kérdést: Melyek azok a társadalmi erők, amelyek Jugoszláviában ilyen társadalmi változásokra képesek?

A folyóirat Cikkek, hozzászólások című rovatában helyet kapott még Franjo Štiblar: Beruházás, értékpapirokkal, Lev Kraft: Az intellektuális tevékenység autonómiája az egyetemen és a társadalomban, valamint Anton Bebler: A polgári és katonai szféra kapcsolata az európai szocialista országokban című cikke is.

Az 1988-as szlovéniai közvéleménykutatással foglalkozó írások közül különösen Niko Tošnak az Új értékek a társadalmi fejlődés szolgálatában című cikke érdemel figyelmet. A hetvenes évek állandósult ideológiai posztulátumain és az újra dogmatizálódó tudaton alapuló mély társadalmi válság – a maga kifejezésformáival és a nyolcvanas évekre előre vetülő következményeivel – ad alkalmat az

értékelésre. Az ideológiailag állandósult értékelések és normák elvesztik a „magától értetődő” jellegzetességüket: elmaradnak az empirikus bírálókat, mellettük az álláspontok módosulásában jut kifejezésre a kritikai viszonyulás. Mindez új értékek, új kiindulópontok létrejöttét segíti elő.

A közvéleménykutatás Szlovéniában 1968 és 1988 között három fejlődési illetve értékátalakulási időszakot különböztet meg. Az első időszakra, a hatvanas évekre a reálszocializmus dogmatikus ideológiájának a fokozatos széthullása, azaz a fokozatos „liberalizálódás” volt jellemző. A második időszakra, a hetvenes évekre az ideológiai tudat redogmatizálódása nyomta rá bélyegét, amelyet az egyéni religiozitás, a valahova tartozás tudata és a hagyományos értékrend szétesésének lelassulása határozott meg. A harmadik időszak a nyolcvanas éveké, amikor a válság felismerése változást idézett elő és alternatív megoldásokhoz vezetett, olyan értékekhez, amelyek alapjál szolgálhatnak az életmód és a társadalmi fejlődés új irányvételéhez. A szerzőt különösen az utóbbi időszak foglalkoztatja, amelyről elmondja, hogy az embereknél az életüket, családjukat, munkaközösségük, népük életét befolyásoló változások miatt jelentkező számos frusztráció, meg nem értés jellemzi.

A valóság megnyitja a pusztá igazság felismeréséhez vezető utat: ma sokkal rosszabbul élek mint tegnap vagy tíz évvel ezelőtt; holnap majd még ennél is rosszabbul élek.

A szerző a továbbiakban a legfontosabb területek értékelésében végbement változásokat illusztrálva a szlovén közvéleménykutatás terjedelmes anyagából az alábbi területek empirikus adatait emeli ki:

- az állam, a párt, a hatalom a politika értékelése,
- tulajdonformák, autonómia,
- nemzeti autonómia és kulturális azonoság,
- nyitottság a világ felé, kényszer nélküli kapcsolatteremtés,
- az értékelés egyéb területei.

A folyóirat gazdasági szakemberek véleményét interpretáló rovatában érdekes véleményeket olvashatunk a munkaszervezetek ügyviteli filozófiájának megváltozásáról és a gaz-

dasági hatékonyság hiányáról. Lev Premru szerint továbbfejlődés csak akkor lehetséges, ha gyökeres változások mennek végbe ügyviteli filozófiánkban. Tanulmányában az ipar és a bányászat hatékonyságát vizsgálja. A hatékony ügyviteli politika legalapvetőbb feltétele, hogy érvényre jussanak a piaci törvényszerűségek, a tudás, a termék, a munkaerő és a tőke. A szerző szerint mindez illúzió marad, ha nem változik meg alapvetően gazdaságpolitikánk, mert ez a legfontosabb feltétele olyan vállalatok kialakításának, amelyek önálló ügyviteli tényezőként tűnnek fel mind a hazai, mind a külföldön.

A szakmai és tudományos tanácskozásokat ismertető fejezetben olvashatjuk Adolf Bibič:

A korszerű politológia a pluralizmus és a globalizmus között című cikkét. Az IPSA (International Political Association) szervezetét az UNESCO védnökségével alapították 1949-ben, s ma harminckilenc „kollektív” tagot számlál. A jugoszláv politológusok már az ötvenes években bekapcsolódtak a szervezet munkájába. Az IPSA a politikai tudományok fejlődésén munkálkodik. Két könyvismertetőre is felhívhatjuk a figyelmet: Az egyik dr. Mirjana Ule Ifjúság és ideológia, a másik pedig Radovan Delalle A lakó körülmények identitásának keresése című kötetét mutatja be.

Ružica KOVAČ-ŽNIDERŠIĆ

MONOGRÁFIA A BETYÁROKRÓL

Küllös Imola: Betyárok könyve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988

A betyárok viselt dolgai már akkor a közvélemény érdeklődésének a középpontjában voltak, amikor e híres betyárok még éltek, s a tanyák lakói suttogva arról beszéltek, hogy köztük járt Vidrócki Marci. Napjainkban is még viszonylag könnyen gyűjthetők azok a történetek, amelyek Rózsa Sándor és a topolyai Angyal Bandi viselt dolgait elevenítik fel. A ludasi, martonosi gazdák még ismerték azokat az embereket, akik egykor beszéltek is a két ismert betyárral. Megmutatják azokat az épületeket, ahol egykor csárda állt, s ott mulatott az egykori szegénylegény. Hajdújárásán mindenki tudja, hogy a Szollár Sztipán tanyáján álló hatalmas fűzfában egykor Rózsa Sándor bújt el, amikor a csendőrök már majdnem elfogták.

Másfél évszázada azonban nem csak a paraszti emlékezet szól a betyárokról, majdnem ennyi ideje foglalkozik velük már a néprajzi irodalom is. Ugyanis, a betyárok megjelenésével csaknem egyidőben kezdik kutatni ezt a témát, ha Vahot Imre 1846-ban megjelent ismertetését a Sobri családról ilyen írásnak tekintjük. Az érdeklődés a társadalom peremére szorultak iránt sohasem szűnik meg a magyar néprajzkutatásban. A *magyarság néprajza* külön fejezetben foglalkozik a betyár

alakjával. Itt olvashatók a híres betyárok életrajzai is. A betyárvilágnak a népköltészettel és a ponyvával való kapcsolatát ismerteti Békés István a *Magyar ponyva Pitaval* című, 1966-ban megjelent könyvében. Azóta több mint két évtized múlt el, s újabb és újabb publikációk foglalkoznak a kérdés általános vonatkozásaival. Több tanulmány taglalja a helyi betyárok népköltészeti tanulságait. A legújabb kutatások eredményeit és saját kutatásait foglalja össze Küllös Imola a *Betyárok könyve* című monográfiájában.

A szerző a kérdéskört minden szempontból elemezni kívánja, ezért tartjuk munkáját átfogó tanulmánynak a betyár kérdéskorról. A könyv szerkezetileg három részre tagolódik. Az első részben a történelmi, társadalmi kérdéseket vizsgálja, a betyárokról szóló népköltészeti alkotások folklorisztikai és poétikai vonatkozásait elemzi. A másodikban számba veszi az országos hírű betyárokat, azokat, akikről a népballadákban, történelmi énekekben és mondákban megemlékeznek. A harmadikban pedig az egyes népköltészeti alkotások példatárát találjuk.

A betyárok világa, annak népköltészeti megjelenítése nem speciálisan magyar folklórlélelés. A primitív lázadók – így nevezi